

Wstęp

Bartosz W. Wojciechowski

Zeznania świadków i wyjaśnienia podejrzanych (oskarżonych) są podstawowymi dowodami w postępowaniach sądowych. Szacuje się, że w zdecydowanej większości, bo w ponad 90% spraw karnych, ustalenia faktyczne sądu opierają się na tzw. osobowych środkach dowodowych (zeznaniach i wyjaśnieniach). Jednocześnie badania psychologiczne dowodzą, że na treść zeznań i wyjaśnień ma wpływ niemal nieskończona ilość elementów, często nieuświadomionych, które mogą zostać skażone na skutek oddziaływania czynników podmiotowych albo sytuacyjnych. Ponadto czynniki psychologiczne mogą wpływać na błędną interpretację bądź ocenę zeznań lub wyjaśnień. W konsekwencji sądy mogą wydawać rozstrzygnięcia na podstawie dowodów, które nie odzwierciedlają rzeczywistego przebiegu zdarzeń, albo opierać się na kłamstwach wplecionych w treść wypowiedzi świadków i podejrzanych. Dlatego tak ważne jest prowadzenie badań nad psychologicznymi uwarunkowaniami treści zeznań i wyjaśnień oraz nad mechanizmami ich oceny. Wyniki badań psychologicznych mogą pomóc uczestnikom procesów karnych prawidłowo ocenić wiarygodność zeznań i wyjaśnień, a także uniknąć błędów przy ich gromadzeniu albo analizie.

Zakład Psychologii Klinicznej i Sądowej na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach jest wiodącym ośrodkiem badań nad psychologicznymi uwarunkowaniami zeznań świadków i wyjaśnień podejrzanych. Od lat osiemdziesiątych XX wieku badacze związani z tą instytucją podejmowali wysiłki badawcze, zmierzające do eksploracji zmiennych determinujących wartość dowodową zeznań i wyjaśnień oraz przebieg procesowej oceny dowodu z zeznań. Badania zapoczątkowane przez Jana M. Stanika nad psychologicznymi uwarunkowaniami wiarygodności zeznań świadków i metodami przesłuchań (Stanik 1984) były kontynuowane m.in. przez Zbigniewa Martena (1985), Leszka Woszcza (2001), Agnieszkę Roszkowską (2002), Marcina

Maciejskiego (2008) i Bartosza W. Wojciechowskiego (2012). W toku nowatorskich projektów badawczych analizie poddano problematykę wiarygodności zeznań świadków małoletnich z niepełnosprawnością intelektualną, uwarunkowań podatności na sugestie, strategii świadków kłamliwych, przebiegu procesu sędziowskiej oceny zeznań czy zastosowania metod psychologicznej analizy treści do oceny wiarygodności relacji świadków.

W roku 2009 nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego ukazała się książka pod redakcją Jana M. Stanika i Agnieszki Roszkowskiej pod tytułem *Psychologia zeznań świadków w ćwiczeniach*. Podręcznik przygotowany przez zespół Zakładu Psychologii Klinicznej i Sądowej zawiera opisy ponad czterdziestu prostych eksperymentów, umożliwiających studentom zapoznanie się z obszerną i bogatą problematyką zeznań świadków.

W latach 2015–2016 w Pracowni Psychologii Sądowej grupa młodych badaczy, zainspirowanych pomysłami zaprezentowanymi w opracowaniu pod redakcją Jana M. Stanika i Agnieszki Roszkowskiej (2009), przeprowadziła 19 własnych eksperymentów, eksplorujących wpływ rozmaitych czynników psychologicznych na treść zeznań i wyjaśnień, oraz ocenę ich wiarygodności. Niniejsze opracowanie prezentuje krótkie omówienia przeprowadzonych badań, prezentację dostrzeżonych problemów, propozycje własnych pomysłów badawczych i rezultaty podjętych wysiłków badawczych.

W części wstępnej książki omówione zostały krótko modele psychologicznych uwarunkowań oraz oceny zeznań i wyjaśnień świadków. W kolejnej części omówiono wyniki badań nad uwarunkowaniami relacji świadków, w tym: wpływu obietnicy gratyfikacji na wiarygodność zeznań dzieci, wpływu kontekstu sytuacyjnego na jakość zeznań, wpływu warunków spostrzegania na przebieg okazania, wpływu czytania książek na jakość zeznań, wpływu spożycia alkoholu na percepcję i zapamiętywanie, percepcji w warunkach ograniczonego dopływu bodźców, wpływu sytuacji świadka i relacji z innymi osobami na treść zeznań, zdolności do zrozumienia gwary śląskiej oraz różnic w strukturze zeznań spontanicznie lub w sposób zaplanowany fałszowanych.

Część czwarta opracowania prezentuje wyniki badań nad psychologicznymi mechanizmami oceny zeznań. W pięciu rozdziałach przedstawiono sprawozdania z badań nad: wpływem atrakcyjności interpersonalnej świadka na ocenę złożonych przez niego zeznań, trafnością ocen zeznań fałszywych i wpływem charakterystyki treściowej na poziom błędów popełnianych przy ich analizie, zdolnością do rozpoznania własnych zeznań oraz kryteriami treściowymi.

Ostatnia część opracowania poświęcona jest badaniom nad psychologicznymi mechanizmami oceny wyjaśnień. Prezentuje wyniki badań nad wpływem atrakcyjności i osobowości podejrzanego na ocenę prawdziwości jego wyjaśnień oraz nad wpływem doświadczeń zawodowych na zdolność do prawidłowej oceny wiarygodności.

Poszczególne rozdziały zawierają krótkie streszczenia dotychczasowych badań nad zjawiskami pozostającymi w związku z formowaniem się i oceną zeznań oraz wyjaśnień. Osadzenie teoretyczne stanowi punkt wyjścia dla samodzielnych poszukiwań autorów, albowiem we wszystkich rozdziałach prezentują wyniki własnych, dotychczas nieprowadzonych i niepublikowanych badań. Podejście do licznych omawianych zagadnień jest nowatorskie, a ustalenia badawcze niejednokrotnie zaskakujące. Intencją autorów było przygotowanie i przeprowadzenie badań wyróżniających się nie tylko na tle polskiej, ale i światowej literatury.

Dla ułatwienia lektury i ujednoczenia formy opracowania wszystkie rozdziały opracowane są według takiego samego schematu. Poszczególne rozdziały otwiera streszczenie, na które składa się krótki wstęp, opis metody badań, wyników i najważniejsze wnioski. We wprowadzeniu podjęta problematyka badawcza jest osadzona w dotychczasowej literaturze. Następnie prezentowany jest przebieg badań, w tym charakterystyka grupy badawczej, opis zastosowanych metod i organizacja badań oraz krótkie omówienie ich wyników. Najważniejsze ustalenia badawcze można odnaleźć we wnioskach i podsumowaniu, a wskazania dla osób planujących podjąć podobną problematykę w przyszłości znajdują się w dyskusji. Poszczególne rozdziały zamyka wykaz powołanej literatury.

Autorzy dokładali wszelkich starań, by opracować poszczególne zagadnienia rzetelnie, poprzez odwołanie się do aktualnej literatury przedmiotu, zaproponować ciekawe i najlepsze możliwe modele badań oraz prawidłowo przeanalizować i zinterpretować uzyskane wyniki. Mają przy tym pełną świadomość tego, że sprawozdania z analizy literatury nie są wyczerpujące, zaproponowane modele badań mogą być modyfikowane i poprawiane, a uzyskane rezultaty powinny stanowić jedynie punkt wyjścia do dalszych, bardziej zaawansowanych analiz poszczególnych zagadnień. Należy jednak podkreślić, że braki i niedoskonałości opracowań są konsekwencją tego, iż autorzy dopiero zdobywają doświadczenia w pracy naukowej i kształtują swój warsztat badawczy, dysponowali ograniczonym czasem i zasobami niezbędnymi do przeprowadzenia eksperymentów, a formę i objętość swoich rozdziałów musieli dostosować do ustalonych reguł.

Książka została przygotowana przy założeniu, że będzie stanowić źródło wiedzy dla studentów, nauczycieli akademickich i praktyków na temat złożonej, bogatej problematyki formowania się i oceny zeznań oraz wyjaśnień. Intencją autorów jest także inspirowanie przyszłych poszukiwań naukowych i nowych kierunków badań w dziedzinie psychologii sądowej.

WYKAZ LITERATURY POWOŁANEJ

- Maciejski M. (2008), *Psychologiczna analiza sposobów przesłuchania świadków i reguł oceny ich zeznań w praktyce sędziowskiej a stopień przypisywanej im wiarygodności*, niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice.
- Marten Z. (1985), *Strategie i struktury zeznań świadków kłamiących*, niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice.
- Roszkowska A. (2002), *Psychologiczna analiza podatności na sugestie świadków występujących w postępowaniu karnym*, niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice.
- Stanik J.M., Roszkowska A. (2009), *Psychologia zeznań świadków w ćwiczeniach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Stanik J.M. (1986), *Psychologiczna problematyka zeznań świadków*, [w:] M.J. Lubelski, J.M. Stanik, L. Tyszkiewicz, *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa.
- Stanik J.M. (1985), *Badania nad psychologicznymi uwarunkowaniami wiarygodności zeznań świadków*, [w:] S. Waltoś (red.), *Świadek w procesie sądowym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa, s. 323–420.
- Wojciechowski B.W. (2012), *Ocena wiarygodności zeznań świadków dorosłych przy zastosowaniu psychologicznych i prawniczych kryteriów treściowych*, niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice.
- Woszczyk L. (1999), *Wpływ upośledzenia umysłowego w stopniu lekkim na wiarygodność zeznań małoletnich świadków*, niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice.